فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی، سال هفدهم، شماره شصت و نهم، ص۱۱۲-۸۷، پاییز ۱۴۰۲
Scientific Quarterly of Research on Addiction, Vol. 17, No. 69, P 87-112, Autumn 2023

مقاله پژوهشی
Research Article

عوامل موثر بر گرایش کودکان کار خیابانی به خرده‌فروشی مواد مخدر: مورد مطالعه استان‌های ایلام و کرمانشاه

محمد میرزایی[۱]، اصغر افتخاری[۲]، شهاب غلامی[۳]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۵

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر بررسی عوامل موثر بر گرایش کودکان کار خیابانی به خرده‌فروشی مواد مخدر در استان‌های غربی کشور (ایلام و کرمانشاه) بود. **روش:** روش این پژوهش کیفی و از نوع تحلیل مضمون بود. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل خبرگان و متخصصان علمی و اجرایی فراجا، قوه قضاییه و بهزیستی، کارشناسان در حوزه آسیب‌های اجتماعی و مواد مخدر، و کودکان کار خیابانی و خانواده‌های آن‌ها بود که از بین آن‌ها ۳۰ نفر با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری، و گزینشی تجزیه و تحلیل شدند. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد که عوامل موثر شامل دو بعد اصلی عوامل مستقیم و زمینه‌ای و ۴ مولفه عوامل روان‌شناختی، خانوادگی، اجتماعی، و اقتصادی بود. بررسی مجدد یافته‌ها در دو گروه کانونی متشکل از برخی مشارکت‌کنندگان فعال موجب شناسایی ۴ الگوی فرایندی شامل خانواده مهاجر فقیر، خانواده دارای فرهنگ کار، خانواده دارای والدین بی‌مسئولیت، و خانواده متکدی گردید. **نتیجه‌گیری:** نتایج پژوهش نشان می‌دهد که این موضوع پدیده‌ای نابهنجار اجتماعی چندبعدی است که کنترل آن با توجه به ماهیت آن، نیازمند تعامل و همکاری نهادهای مختلفی است که بایستی با هماهنگی لازم و با تمرکز بر پاسخ‌های فرهنگی و اجتماعی کنترل و مدیریت گردد.

کلیدواژه‌ها: کودکان کار خیابانی، خرده‌فروشی، مواد مخدر، تعامل، خانواده

۱. نویسنده مسئول: استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انتظامی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران. پست الکترونیک: md92.mirzaei@gmail.com
۲. استادیار، گروه موادمخدر، دانشکده علوم و فنون آگاهی و اطلاعات، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده علوم و فنون آگاهی و اطلاعات، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

مقدمه

امروزه از یک‌سو، رشد بالای جمعیت، مهاجرت روستائیان، حاشیه‌نشینی، فقر و بیکاری و از طرف دیگر، تغییر سبک زندگی و افزایش اختلاف طبقاتی و نامناسب بودن توزیع امکانات در سطح گروه‌های مختلف، جوامع را دستخوش تغییر کرده و آنها را با اشکالی از آسیب‌های اجتماعی مانند کودکان کار خیابانی روبه‌رو کرده است. کودکان کارخیابانی افرادی هستند که با توجه به سن و سال پایینی که دارند به دلیل اینکه فاقد سرپناه و محلی برای اسکان و زندگی بوده و معمولا از غذا و یا خانواده مناسب برای زندگی محروم‌اند؛ لذا برای ایشان خیابان به منزله مسکن بوده و در ضمن این سکونت مجبور به انجام کارها و مشاغل کاذب شده و متحمل آسیب‌های اجتماعی فراوان دیگر خواهند شد. تحقیقات نشان داده‌اند که میان بی‌خانمانی و مصرف مواد مخدر رابطه وجود دارد (کارور، رینگ، میلر، پارکز[1]، ۲۰۲۰؛ داک و سربی[2]، ۲۰۱۹). از طرف دیگر تحقیقات مشخص کرده‌اند که مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی به عنوان قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های پدیده بی‌خانمانی تلقی می‌شوند (بودیسکو، سیسلمن- بورجیو و تورینو[3]، ۲۰۲۲؛ سیان[4] و همکاران، ۲۰۲۰). این آسیب به دلیل تشدید معضلات فراوان اجتماعی و اقتصادی در کشورهای فقیر و یا در حال توسعه، دارای روند افزایشی بوده است؛ گونه‌ای که تعداد آنها در کشورهای در حال توسعه به ۲۵۰ میلیون نفر می‌رسد که نزدیک به ۱۴۰ میلیون نفر آنها به کار تمام وقت اشتغال دارند (باقری، ۱۳۹۹). در ایران نیز این روند به دلایل مختلفی در حال افزایش است که این روند افزایشی نه تنها باعث خدشه به چهره محل سکونت شهری و تاثر شهروندان شده بلکه موجب آسیب‌های اجتماعی دیگر در حال و آینده هم برای افراد و هم برای جامعه خواهد بود و از این منظر بررسی دقیق و احصای عوامل موثر در افزایش این آسیب را در برخی از استان‌های محروم غرب کشور مانند کرمانشاه و ایلام که هدف اصلی این پژوهش است را دارای اهمیت کاربردی و نظری نموده است.

1. Carver, Ring, Miler & Parkes
2. Duke & Searby
3. Budescu, Sisselman-Borgia & Torino
4. Syan

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

تعداد کودکان خیابانی در استان‌های غربی (کرمانشاه و ایلام) نیز بنا بر مستندات آماری (علیپور و همکاران، ۱۴۰۰) در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۰، ۴۱ درصد افزایش داشته که طبق آمار ارائه شده، ۱۳ درصد این کودکان خیابانی به فروش موادمخدر می‌پردازند. قاسم زاده (۱۳۹۹) در پژوهش خود تحت عنوان «کودکان خیابانی زخمی بر پیکر شهرها» که در سطح شهر تهران انجام داد بیان نمود که روند کودکان کار در سال‌های ۹۵ تا ۹۶ در حدود ۳۶ درصد افزایشی بوده که بیشتر ایشان کودکان پسر تا سن ۱۲ سالگی بودند که تا سوم ابتدایی حداکثر سواد را داشته و بیشتر ایشان به تهران مهاجرت نموده‌اند. در مشاهدات میدانی مشخص شد که هر یک از ایشان دارای آثار جسمی جراحت و یا سوختگی سوءتغذیه، تأخیر در رشد جسمی و آثار روحی مانند اضطراب، افسردگی، پرخاشگری بی اعتمادی و ... بوده و از آن رنج می‌برند.

بنا بر بررسی انجام گرفته می‌توان کودکان کار را در ۸ قسم تقسیم نمود که شامل کودکان مهاجر و مقیم خانواده‌های نابسامان، فقیر، بی‌سرپرست، ترک تحصیل کرده، عقب‌مانده ذهنی، شاغل در کارگاه‌های خانوادگی بدون مزد، معلول و متکدی و کودکان مجبور به کار است. نتایج پژوهش‌ها بیان می‌داردکه پرجمعیت بودن خانواده، مهاجرت از محل زندگی برای ارتقای سطح زندگی، سپردن کودکان به اقوام ساکن در شهرها و ترک خانه از علل اصلی این آسیب اجتماعی است. این افراد فاقد آموزش مناسب و یا محروم از تحصیل هستند و معمولا در شرایط ناآرام و ناامن، قربانی و بزه‌دیده جرائم و آسیب‌های مختلف مانند اعتیاد شده و توسط گروه‌های بزهکار مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرند (هاشمی، ۱۳۹۹).

از دیدگاه دیگر می‌توان به این موضوع از این منظر نگریست که به جای اینکه این افراد بزهکار تلقی شوند به نوعی بزه‌دیده بالقوه محسوب شده که شرایط نامناسب جامعه و محرومیت‌های موجود، باعث بزه‌دیدگی ایشان و ارتکاب خرده‌جرائم توسط آنان شده است. حقوق بنیادینی که بر مبنای قانون اساسی هر فرد باید از آن بهره‌مند گردد مانند حق‌حیات، حق بهره‌مندی از تغذیه، بهداشت، آموزش و پرورش و به طور کلی تامین اجتماعی از این افراد به نوعی سلب شده است (عظیم زاده اردبیلی، ۱۳۸۹). در این راستا،

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023
[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]
[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

آدونتنگ-کیسی۱ (۲۰۱۹) نیز طی تحقیقی با عنوان «درک والدین از کار کودک و حقوق بشر» به بررسی میزان شناخت جامعه و والدین از حقوق کودک و ارتباط آن با میزان به‌کارگیری کودکان در مشاغل پرداخته و به این نتیجه دست یافتند که شناخت جامعه و والدین از حقوق کودکان تاثیر مستقیمی بر رعایت حقوق ایشان داشته و بهره‌مندی از این حقوق موجب کاهش آسیب‌های اجتماعی و در نتیجه موجب امنیت‌افزایی در بلندمدت برای جامعه خواهد بود. شواهد زیادی نیز مبنی بر ارتباط میان بی‌خانمانی و خیابانی بودن و گرایش به اعتیاد وجود دارد. افرادی که به چرخه بی‌خانمانی وارد و یا از آن خارج می‌شوند غالبا همزمان به چرخه مصرف مواد نیز وارد و یا از آن خارج می‌شوند؛ به طوری که تخمین زده شده است که حدود ۵۰ تا ۸۰ درصد از بی‌خانمان‌ها مصرف‌کننده موادمخدر هستند (نادری، کرمیان و خسروی، ۱۴۰۰). بر مبنای برخی از پژوهش‌های انجام شده دلیل اصلی گرایش کودکان به کار و از جمله مشاغل کاذب و یا مجرمانه مانند خرده‌فروشی مواد مخدر، مشکلات اقتصادی و آسیب‌های مرتبط با این موضوع مانند مهاجرت، بیکاری و .... می‌باشد؛ به طور مثال در پژوهشی مشخص شد که حضور کودکان در خیابان به سبب فقر و نیاز خانواده به درآمدی است که این کودکان کسب می‌کنند (آلیسون، جنکس و پروت، ۱۳۹۷).

به نوعی زمینه‌ها و عوامل گسترش این پدیده و راه‌های مقابله با آن در جوامع مختلف با توجه به بسترهای فرهنگی گوناگون، متفاوت است (ملتفت، شهریاری، حزباوی، ۱۳۹۹). هنجارناپذیری و قانون‌شکنی از پیامدهای این آسیب اجتماعی برای جامعه و همچنین کودکانی است که به دلایل مختلف در خیابان‌ها به ناچار مشغول به مشاغل کاذبی مانند سرقت و یا خرده‌فروشی مواد مخدر می‌گردند. در کشور و به‌خصوص در استان‌های کمتر بهره‌مند مانند ایلام و کرمانشاه، به دلیل غلبه مشکلات اقتصادی متاسفانه در سطوح مختلف اجتماعی شاهد آن هستیم که کودکان به عنوان گداهایی که برای خودشان یا به عنوان بخشی از یک گروه، در خیابان‌ها کار می‌کنند. در ایران روند کمّی کودکان خیابانی در سال‌های اخیر به دلیل تشدید مشکلات اجتماعی افزایشی بوده و در حال گسترش است.

1. Adonteng- Kissi

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

موید این مطلب پژوهشی است که اسدپور واعظم آزاده (۱۳۹۹) با عنوان «فراتحلیل مطالعات عوامل اثرگذار بر پیدایش کودکان کار و خیابان» انجام داده و با بررسی مطالعات انجام شده در حوزه مربوطه به احصای عوامل اصلی پیدایش کودکان کار خیابانی پرداخته و مبتنی بر تحقیقات انجام گرفته در سال های ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۸ به این نتیجه رسیده‌اند که ضمن روند افزایشی تعداد این افراد، مشکلات اجتماعی از جمله سطح تحصیلات و اعتیاد به مواد مخدر والدین به ترتیب با اندازه اثرات ترکیبی معادل ۰/۶۱ و ۰/۵۴ در حد متوسط بر میزان کار کودکان و خیابانی شدن آن‌ها موثر بوده‌اند. از طرف دیگر این پدیده موجب آثار منفی دیگری برای کودکان از جمله افت تحصیلی یا ترک تحصیل، ایجاد تعارض بین والدین و فرزندان، افزایش خشونت (حامدا و سادیا[1]، ۲۰۱۹)، تعارضات روان‌شناختی و رفتاری (سانی، اوپادیا، منا و جین[2]، ۲۰۱۷)، گرایش به سایرجرائم است و سوءاستفاده‌ای که در فروش مواد مخدر به صورت خرد از این کودکان می‌شود کمتر مورد توجه بوده است. بر این اساس و از آنجایی که این پدیده دارای ابعاد مختلف متفاوت و گاها متضاد نیز هست می‌بایست در رویکردی چندبعدی به فرایندهای گرایش این افراد به جرائم مختلف از جمله خرده‌فروشی مواد مخدر پرداخته شود. در واقع منتج از تحقیقات داخلی و خارجی این پدیده دارای ابعاد و علل مختلفی است که بایستی به صورت منسجم مورد بررسی قرار گیرند. برای تایید این مطلب می‌توان به پژوهش اسدی و پرزور (۱۳۹۹) اشاره نمود که در تحقیق خود با عنوان «بررسی علل گرایش به مصرف مواد مخدر (اعتیاد) در شهر اردبیل» عوامل فردی (سطح تحصیلات ابتدایی افراد وابسته به مواد و دوستان آن‌ها، بیکاری و داشتن مشاغل کارگری، پیشنهاد مصرف مواد توسط همکاران محیط کار، شروع مصرف با تریاک)، عوامل خانوادگی (طرد فرد در مشاجرات خانوادگی، مصرف مواد برای فرار از مشکلات خانوادگی، مصرف مواد بعد از شکست عشقی، سابقه اعتیاد در بین اعضای خانواده و عملکرد خانوادگی نامناسب)، عوامل روان‌شناختی (مصرف مواد برای لذت‌جویی و خوشگذرانی، مصرف مواد برای حس کنجکاوی، گرایش به رفتارهای پرخاشگرانه بالا، ناتوانی و ضعف در ابراز وجود و استرس‌های زیاد در سبک زندگی)،

1. Hameeda & Saadia
2. Soni, Upadhyay, Meena & Jain

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

عوامل فرهنگی (عدم عضـــویت و فعالیت در گروه‌های مذهبی، پایبندی کمتر به ســـبک زندگی مذهبی، ناآگاهی از اثرات و عوارض موادمخدر، معاشـــرت با دوســـتان ناباب، قبح‌شـــکنی مصـــرف‌مواد در جامعه، تبلیغات و کارکرد منفی رســـانه‌ها و اســـتفاده بالا از ماهواره)، عوامل اجتماعی (عدم عضـــویت و فعالیت در گروه‌های اجتماعی و احســـاس محرومیت‌اجتماعی)، عوامل اقتصـــادی (بیکاری و وضـــعیت اقتصـــادی ضـــعیف، احســـاس محرومیت اقتصادی و فقر) و عوامل جغرافیایی (حاشیه‌نشینی و بالا بودن میزان بروز جرم و اعتیاد در محل ســـکونت فرد) در گرایش به اعتیاد افراد وابســـته به مواد را دارای نقش دانسته‌اند.

تیندا[1] (۲۰۲۱) طی پژوهشـــی تحت عنوان «فعالیت اقتصـــادی کودکان پرو در مناطق شـهری و روسـتایی» به بررسـی تفاوت‌های موجود در بین کودکان کار در مناطق شـهری و روسـتایی پرداخته و به تاثیرگذاری بسـترهای اجتماعی و خانوادگی از حیث محل سـکونت و بهره‌مندی از امکانات اجتماعی در مناطق شـــهری و روســـتایی بر گرایش کودکان به فعالیت‌های اقتصادی پرداخت. براساس یافته‌های تحقیق، اشتغال کودکان روستایی بیش از ۲ برابر کودکان شهری است که در کودکان ۱۳-۶ ساله بسترهای اجتماعی بیشترین تاثیر و در کودکان ۱۸-۱۴ ساله بسترهای فردی بیشترین تاثیر را بر گرایش کودکان کار داشته و همچنین نوع سـرپرسـتی خانوار اثر قوی‌تری از اندازه خانواده بر روی کار کودکان داشـته است. انیو[2] (۲۰۲۰) در پژوهشی تحت عنوان «ساختار خانواده، بیکاری و کار کودکان در جامائیکا» به بررسی ابعاد گرایش کودکان به کار از حیث فرهنگی پرداخته‌اند و این پدیده از حیث محل زندگی افراد و ساختار فرهنگی آن قابل بررسی است. والدین به دلیل بهبود اقتصـاد مجبور به مهاجرت شـده و فرزندان خود را در محل‌های اصـلی سـکونت خود رها می‌کنند و این خود به نوعی باعث ترک تحصـیل و ورود این کودکان به فعالیت‌های اقتصادی می‌شود. این موضوع خوداتکایی مالی و جامعه‌پذیری محلی در آن صنف خاص را مطابق با هنجارهای آن صنف به دنبال خواهد داشت.

1. Tienda 2. Ennew

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

سـازمان جهانی کار[1] (۲۰۲۰) پژوهشـی را با عنوان «کودکان کار، چه قدر و کجا کار می‌کنند؟» در چهار کشـور غنا، هند، اندونزی و سـنگال برای اندازه‌گیری کار کودکان به روش پیمایش و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام داده است. نتایج این پژوهش حکایت از اشتغال ۲۵ درصد از کودکان این مناطق دارد. براساس پژوهش در سنگال ۴۰ درصد و در سه کشور دیگر بالای ۱۲ درصد از کودکان به منظور کمک به وضعیت مالی خانواده‌ها به نحو خرده کاری فعالیت می‌کنند. این بررسـی نشـان می‌دهد که گرایش کودکان به فعالیت‌های اقتصادی با عوامل اقتصادی مانند فقر و عوامل اجتماعی مانند آموزش و عوامل خانوادگی مانند مرگ والدین و یا وجود والدین بدسرپرست مرتبط است.

همان‌گونه که مشاهده می‌شود معضل گرایش کودکان به کار در خیابان و فقدان محل سکونت مناسب و بهره‌مندی از حداقل امکانات، آسیب‌پذیری اجتماعی ایشان را به دنبال دارد که از مهمترین این آسیب‌ها متاثر شدن این افراد از آثار جرائمی مانند اعتیاد و جرائم وابسـته به مواد مخدر مانند خرده‌فروشـی مواد مخدر اسـت که با بررسـی آمار موجود در تحقیقات دارای روند افزایشی بوده است. انجام این پژوهش در راستای شعار سال ۱۴۰۰ ستاد مبارزه با مواد مخدر مبنی بر «یاریگران زندگی ـــ مشارکت اجتماعی ـــ پیشگیری از اعتیاد» و همچنین شـعار سـال ۲۰۲۱ سـازمان ملل متحد مبنی بر اینکه «حقایق درباره مواد مخدر را به اشـتراک بگذاریم تا زندگی‌ها را نجات دهیم[2]» دارای اهمیت اسـت. ضـمن اینکه در حوزه علت‌شناسی مرتبط با خرده‌فروشی مواد مخدر توسط کودکان کار تا کنون پژوهشـی انجام نگرفته و تحقیقات انجام شـده بیشـتر ناظر به علل گرایش نوجوانان به مواد مخدر و یا دلایل موثر بر کودک کار شـدن افراد به صـورت تک‌بعدی بوده و از این حیث موضوع عوامل موثر بر خرده‌فروشی کودکان کار دارای بداعت است.

1. International Labour Organization (ILO)

۲ به نقل از صرامی (دبیر اجرایی مراسم هفته مبارزه با مواد مخدر) در مصاحبه با خبرگزاری قابل دستیابی در: https://www.mehrnews.com/news/5242004

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و به لحاظ نوع داده‌ها و رویکرد از نوع مطالعات کیفی مبتنی بر تحلیل مضمون است. جامعه آماری در این پژوهش شامل خبرگان آگاه به موضوع از جمله مددکاران اجتماعی معاونت اجتماعی نیروی انتظامی با بیش از ۱۰ سال خدمت به بالا، کارشناسان و خبرگان بهزیستی که طی ۴ سال اخیر در حوزه کودکان خیابانی فعالیت داشته‌اند و همچنین مشاورین آسیب‌های اجتماعی و کارشناسان قوه قضائیه و کودکان کار خیابانی و خانواده‌های ایشان، در دو استان ایلام و کرمانشاه بوده‌اند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و بر اساس اصل اشباع نظری، در نهایت با ۳۰ نفر مصاحبه انجام شد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها بر اساس مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود و روش‌های تجزیه وتحلیل اطلاعات از طریق تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار با تکنیک تحلیل جمله به جمله استفاده شد. به این منظور در تحلیل مصاحبه‌ها سعی شد از متن و مفاهیم مصاحبه‌ها، مقوله‌های فرعی و از تحلیل متن و انتزاع‌سازی، مقولات اصلی استخراج گردد. برای حصول اطمینان از روایی پژوهش از روش «بازبینی توسط اعضا، بررسی همکار و مشارکتی بودن پژوهش» و برای بررسی پایایی از روش بازآزمون و توافق بین دوکدگذار استفاده گردید که نتیجه حاصله بالای ۹۰ درصد و مورد تایید واقع شد. ضمنا به منظور بازبینی و ترکیب عوامل احصا شده با عنایت به چندوجهی بودن موضوع با تشکیل دو گروه کانونی ۶ نفره از مشارکت‌کنندگان فعال در مصاحبه‌ها، نسبت به شناسایی و ترسیم مدل اقدام گردید.

یافته‌ها

اطلاعات جمعیت شناختی مصاحبه‌شوندگان در جدول ۱ ارائه شده است.

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

جدول ۱: توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس جنسیت و تحصیلات

سنجه	طبقات	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۲۰	۶۶
	زن	۱۰	۳۳
تحصیلات	لیسانس	۱۵	۵۰
	فوق لیسانس	۱۲	۴۰
	دکترا	۳	۱۰
	جمع	۳۰	۱۰۰

در مرحله بدوی مصاحبه‌ها انجام و پس از بررسی و استخراج مولفه‌های اصلی (مبتنی برکدگذاری باز) ناشی از مصاحبه‌ها اقدام به احصای مقولات و مضامین سازمان‌دهنده (مبتنی بر کدگذاری محوری) گردید و در مرحله بعد پس از تجزیه و تحلیل و دسته‌بندی مقولات و مضامین احصا شده، ابعاد پایه‌ای (مبتنی برکدگذاری انتخابی) استخراج و به صورت سامان‌مند مدون گردید. در واقع در کُدگذاری باز به سبک جمله به جمله از متنِ مصاحبه‌ها مفاهیمی استخراج و در فرایندکُدگذاری سازمان‌دهنده یا محوری به مقولات تبدیل می‌شوند. مقولات نیز از طریق کدگذاری گزینشی یا انتخابی به ابعاد عمده انتزاع یافتند که در پایان در مقولهٔ هسته ظهور می‌یابد. در نهایت نیز به منظور تایید مجدد یافته‌ها، با توجه به برهم‌کنش، تاثیر و تاثّر عوامل بر یکدیگر و به منظور مشخص و روشن شدن ترکیبِ آثارِ عوامل با یکدیگر شمای طراحی شده که متضمن فرایندهای متصوره از موضوع بود در گروه کانونی مجددا بررسی و مورد تایید قرار گرفت.

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

جدول۲: کدگذاری و استخراج عوامل موثر بر گرایش کودکان کار خیابانی به خرده‌فروشی مواد مخدر

کدگذاری انتخابی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز	فراوانی
	عوامل	آزار کودکان توسط والدین	۱۶
	روانشناختی	دشمنی و دلخوری بین کودک و پدر	۱۷
		دشمنی و دلخوری بین کودک و مادر	۱۷
		تنبیه بدنی در منزل (تعارض رفتاری)	۱۸
		رفتار نامناسب والدین با یکدیگر	۱۷
عوامل مستقیم		تفاوت قائل شدن بین فرزندان	۱۷
		تنبیه بدنی در مدرسه	۱۸
		تأخیر تحول عاطفی	۱۶
		ناپختگی شخصیتی	۱۷
		اختلالات خلقی و عاطفی	۱۷
		وجود رگه‌های شخصیتی ضد اجتماعی	۱۶
		وجود رگه‌های شخصیتی دوری‌گزین	۱۷
		ضربه‌های شدید روانی	۱۷
		مشکلات شناختی	۱۸
		معلولیت جسمانی	۱۷
		ضعف جسمانی	۱۶
		جمعیت زیاد خانواده	۱۷
		چند همسری بودن پدر	۱۸
		طلاق	۱۷
		فوت یکی از والدین	۱۷
	عوامل خانوادگی	بیکاری والدین	۱۸
		سطح پایین تحصیلات والدین	۱۶
		شیوه‌های تربیتی-آموزشی نامناسب	۱۷
		ناهمسانی در شیوه‌های تربیتی	۱۷
		تعارضات خانوادگی	۱۶
		خشونت والدین نسبت به کودک	۱۷
		خشونت والدین نسبت به یکدیگر	۱۷

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

جدول۲: کدگذاری و استخراج عوامل موثر بر گرایش کودکان کار خیابانی به خرده‌فروشی مواد مخدر

کدگذاری انتخابی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز	فراوانی
		اعتیاد والدین	۱۸
		زندان رفتن والدین	۱۷
		طردشدن از خانواده	۱۷
		استفاده ابزاری کودکان	۱۸
	عوامل اجتماعی	وضعیت شغلی والدین	۱۶
		نگرش‌های عقیدتی نادرست	۱۷
		خودمحوری به جای خدا محوری	۱۷
عوامل زمینه ای		همسالان و نزدیکان خلافکار	۱۶
		محیط اجتماعی، مسکن و مدرسه ناکارآمد	۱۷
		گسترش شهرنشینی (حاشیه‌نشینی)	۱۷
		مهاجرت	۱۸
		مسکن نامناسب	۱۷
		سیستم‌های برنامه‌ریزی معیوب	۱۷
		طردشدن از مسکن	۱۸
		طرد اجتماعی	۱۹
		طرد از آموزش	۱۸
	عوامل اقتصادی	فقر	۱۷
		توزیع ناعادلانه ثروت	۱۸
		درآمد ماهانهٔ خانواده	۱۶
		وضعیت شغلی پدر	۱۷
		وضعیت شغلی مادر	۱۷
		بالانبودن درآمد پدر	۱۶
		درآمد و فقر خانواده	۱۷

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

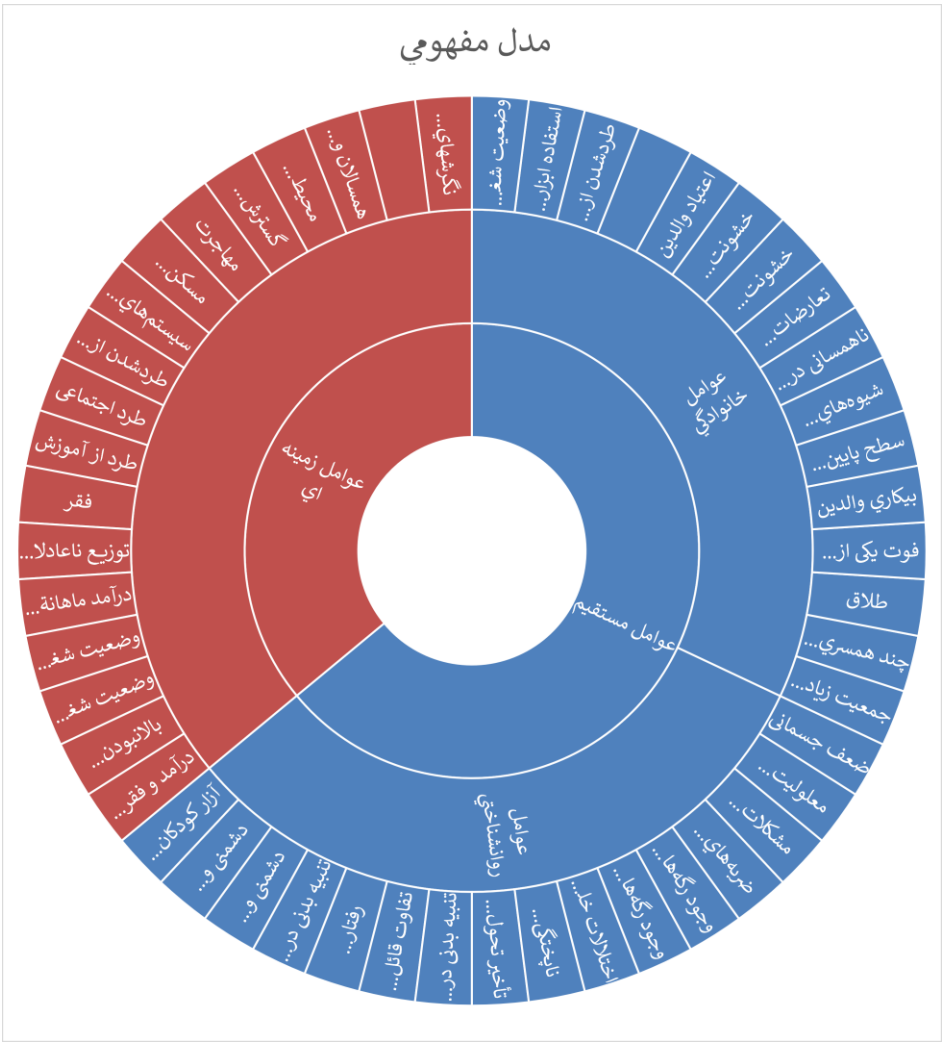

نمودار ۱: عوامل موثر برگرایش کودکان کارِ خیابانی به خرده فروشی مواد مخدر (مورد مطالعه استان‌های ایلام-کرمانشاه)

به منظور بررسی پایایی از روش بازآزمون (شاخص ثبات) استفاده شد. این شاخص را می‌توان زمانی محاسبه نمود که یک کدگذار یک متن را در دو زمان متفاوت کدگذاری کرده باشد. به دلیل اینکه در این روش کدگذار و متن یکسان است این نوع پایایی شامل کمترین احتمال دخالت عوامل کنترل نشده است. اجرای روش به این گونه است که از میان کل مصاحبه‌ها چند نمونه به طور تصادفی انتخاب شده و هر کدام در دو زمان متفاوت

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

و کوتاه (۵ تا ۳۰ روز) کدگذاری می‌شوند. سپس کدهای مشخص شده با یکدیگر مقایسه شده و از طریق توافقات یا مشابهات و عدم توافقات و یا تفاوت‌ها شاخص ثبات مشخص می‌شود (خواستار، ۱۳۸۸). فرمول تعیین پایایی بر مبنای روش بازآزمون به شرح ذیل است:

$$\text{درصد پایایی} = \frac{2\times \text{تعداد توافقات}}{\text{تعداد کل کدها}} \times 100\%$$

بر اساس محاسبه انجام شده، پایایی محاسبه شده برابر ۹۲٪ است؛ با توجه به اینکه این میزان پایایی از ۶۰٪ بیشتر است، پایایی تحقیق مورد تایید است.

جدول۳: محاسبات مربوط به پایایی

ردیف	کد مصاحبه شونده	مجموع کدهای دو کدگذار	تعداد کد های مورد توافق	تعداد کدهای ناموفق	پایایی بازآزمون (شاخص ثبات)
۱	مصاحبه ۱	۱۴۵	۶۶	۲۵	۹۱٪
۲	مصاحبه ۱۲	۱۵۹	۷۳	۱۲	۹۱٪
۳	مصاحبه ۲۱	۸۰	۳۹	۴	۹۷٪
۴	مصاحبه ۲۸	۱۰۶	۴۸	۲۳	۹۰٪
	مجموع	۴۹۰	۲۲۶	۶۴	۹۲٪

برهم‌کنش متقابل عوامل مستخرجه در گرایش کودکان کار به خرده‌فروشی مواد مخدر

پس از مشخص شدن عوامل موثر بر موضوع، با توجه به تاثیرات متقابل عوامل بر یکدیگر و چندبعدی بودن موضوع مورد مطالعه، عوامل احصا شده مجددا در گروه‌های کانونی عرضه شد تا ضمن بررسی مجدد بتوان شمای کلی‌تری را از گرایش به خرده‌فروشی مواد مخدرِ کودکِ کار مستخرج از ترکیب و انتزاع عوامل موثر را ترسیم نمود. درحقیقت، اگر همهٔ مولفه‌ها و مقولات استخراج شده از مصاحبه‌ها در زمینهٔ خرده‌فروشی مواد مخدر در یکدیگر ادغام شوند، تعداد بسیار زیادی فرایند به‌دست می‌آید، اما فرایندهای ذیل که شیوهٔ اثرگذاری آنها نیز متفاوت است پس از بررسی‌های صورت گرفته در گروه‌های کانونی یافت شده که قابل تامل است و منطبق با تیپ ایده‌آل

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

مطابق با تعریف وبر از نمونهٔ آرمانی[1] ساخته شده است. براین اساس، چهار فرایندکلی کودکِ کارِ خرده‌فروش مواد مخدر، ترسیم شده است و ممکن است خرده‌فروشی مواد مخدر یک کودکِ کار، ترکیبی از این فرایندها باشد یا فقط شامل یکی از این فرایندها شود و این ناشی از بسیاری از مصاحبه های انجام شده در طی انجام تحقیق بوده است؛ برای نمونه یکی از مصاحبه‌شوندگان در تشریح علل موثر بر موضوع اذعان می‌دارد که «اصولا علل اصلی این پدیده شامل موارد زیادی است از جمله علل اجتماعی و اقتصادی که مستقیم یا غیرمستقیم، به تنهایی یا در ترکیب با هم باعث ایجاد و تشدید این پدیده می‌شود. هر چند به نظر من علل اجتماعی مهم‌تر از علل دیگر است ولی آثار متقابلی می‌توانند نسبت به یکدیگر ایجاد کنند که در هم تداخل نموده و تاثیر بگذارد». مصاحبه شونده دیگری نیز ضمن تاکید بر مسائل اقتصادی، موضوعات مرتبط با خانواده و محیط زندگی را در کنار ویژگی‌های شخصیتی موثر دانسته و بیان می‌دارد «در مورد علت اصلی گرایش کودکان کار به خرده‌فروشی موادمخدر باید به پیشینه و کمبودهای اقتصادی افراد درگیر و خانواده‌های آنها و همچنین به محل زندگی ایشان توجه نمود. قطعا فردی که دارای مشکلات اقتصادی است مجبور است در محیط‌های حاشیه شهر که از لحاظ فرهنگی و معضلات اجتماعی دارای مشکلات عدیده‌ای است، خانواده خود را سکونت دهد و در مسیر زندگی این کمبودها و مشکلات محیطی زمینه‌ساز مشکلات فردی از جمله ضعف در ارتباط و مشکلات مهارتی و یا مشکلات اجتماعی و درگیر شدن فرد و خانواده او به آسیب‌های اجتماعی مانند اعتیاد، خرده‌فروشی مواد و انجام خشونت و جرائم دیگر می گردد»؛ در نتیجه بایستی در بررسی موضوع آثار متفاوت علل مختلف را در تاثیر

۱. نوع آرمانی با تشدید یک سویهٔ یک یا چند دیدگاه و با به هم پیوستن تعدادی از پدیده‌های مجزا، پراکنده و تودار، که برای تشکیل یک تابلوی فکری همگن مرتب شده‌اند، یک نمونهٔ مثالی ساخته می‌شود (فروند، ۱۳۸۳)؛ به بیان دیگر، تیپ ایده‌آل بدین سان به دست می‌آید که پژوهشگر با به هم پیوند دادن تعداد زیادی از نمودهای جداگانه، پراکنده و ضمنی- که گاه فراوان یافت می شوند، گاه نادرند و زمانی هم اصولا نایاب- می‌کوشد بر یک یا چندین دیدگاه به طور یک جانبه تأکید ورزد و همهٔ آنها را براساس دیدگاه‌های انتخاب شدهٔ قبلی تنظیم کند تا بتواند یک جدول فکری یکپارچه بسازد. چنین جدولی را که خلوص مفهومی دارد هیچ جا در واقعیت نمی‌توان یافت. کار تاریخی عبارت است از تعیین اینکه واقعیت در هر مورد تا چه حد به چنین جدول ایده آلی نزدیک یا از آن دور است (آرون، ۱۳۸۱)

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

و تأثر بر یکدیگر و به صورت ترکیبی بررسی نمود. برای مثال، در کودکی که به دلیل فقر اقتصادی با خانواده‌اش مهاجرت کرده است و والدینش معتادند، ترکیبی از دو یا سه فرایند بر خرده‌فروشـــی مواد مخدر وی تأثیر می‌گذارد. این انتزاع موجب تفکیک واقعیت‌های مختلف از یکدیگر شـده اسـت تا نحوهٔ تأثیر عوامل مختلف بر این پدیده نشـان داده شـود. پررنگ کردن قسـمت‌هایی از واقعیت اجتماعی که در چهار فرایند کلی آورده شده است؛ بیان می‌کند این قسـمت‌های واقعیت اجتماعی برای محققان پژوهش حاضـر مهم‌اند و کار پژوهشگران در این تحقیق نشان‌دادن همین قسمت‌های مهم از واقعیت اجتماعی بوده است. درحقیقت، با وجود اینکه نگارندگان معتقدند واقعیت اجتماعی همیشـــه شـــامل عوامل مختلف و زمینه‌سـاز گوناگون می‌شـود، این انتزاع و تیپ‌سـازی موجب می‌شـود اولا بر بعضی از عوامل بیشتر تأکید شود، ثانیاً از طریق تیپ‌سازی، نحوهٔ اثرگذاری عوامل مختلف که براساس شرایط، متفاوت و از نظر تیپی مهم‌اند، استخراج شود.

الگوی اول: خانواده مهاجر فقیر

در این مدل خانواده به دلیل فقر اقتصـــادی مجبور به مهاجرت از روســتاها و یا شـــهرهای کوچک به شـــهرهای بزرگ می‌شـود و در مقصـــد به دلیل تفاوت فرهنگی و عدم امکان خانواده به اشتغال در مشاغل پردرآمد معمولا شروع به کار در مشاغل کاذب و کم درآمد کرده و در واقع خانواده با فقر همزمان فرهنگی و اقتصادی روبرو خواهد شد. محیط جدید معمولا در حواشی شهر که دارای آسیب‌های اجتماعی فراوانی است در کنار محرومیت از حقوق اجتماعی مانند عدم امکان تحصـــیل و ...؛ عدم نظارت والدین بر رفتارهای فرزندان خود، معاشـــرت فرزندان با افراد ناباب و دارای مشـــکل، اســـتفاده ابزاری از کودکان برای فروش مواد مخدر به دلیل کاهش امکان کشـــف جرم و به دلیل فقدان مســـئولیت کیفری کودکان و ... باعث تربیت متفاوت کودکان و گرایش آنها به انجام فعالیت‌های اقتصـــادی در مشـاغل کاذب مانند خرده‌فروشـی مواد مخدر و محرومیت از تحصـیل خواهد گردید. چنانچه والدین دارای اعتیاد باشـند امکان اعتیاد کودک وجود داشـته و همین اعتیاد باعث ترک تحصـیل و انجام کار برای تامین مواد مخدر مصـرفی خود می‌گردد. این برداشـت از

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

لحاظ پشتوانه نظری با برخی از نظریات جرم‌شناختی مانند نظریه بی‌سازمانی اجتماعی[1] مبنی بر تاثیر عوامل اکولوژیکی و زیستی بر نرخ جرائم که ارتباط با افزایش مداوم سطوح ترک تحصیل از دبیرستان، بیکاری، خرابی زیرساخت‌ها و خانه‌های تک‌والدی دارد و معاشرت ترجیحی[2] مبنی بر افزایش احتمال انحراف در معاشرت و تماس با گروه‌های منحرف در حاشیه شهر و نظریه سیستم خانواده[3] مبنی بر توجه به کودکان به عنوان ابزار کار اقتصادی در خدمت خانواده به دلیل بی‌مسئولیتی و عدم نظارت والدین و تاثیرپذیری کودک از رفتار و شغل خانواده (اسریواستا[4]، ۲۰۰۳)، منطبق بوده و توسط آنها پشتیبانی می‌گردد. شمای این فرایند در نمودار ۲ قابل مشاهده است.

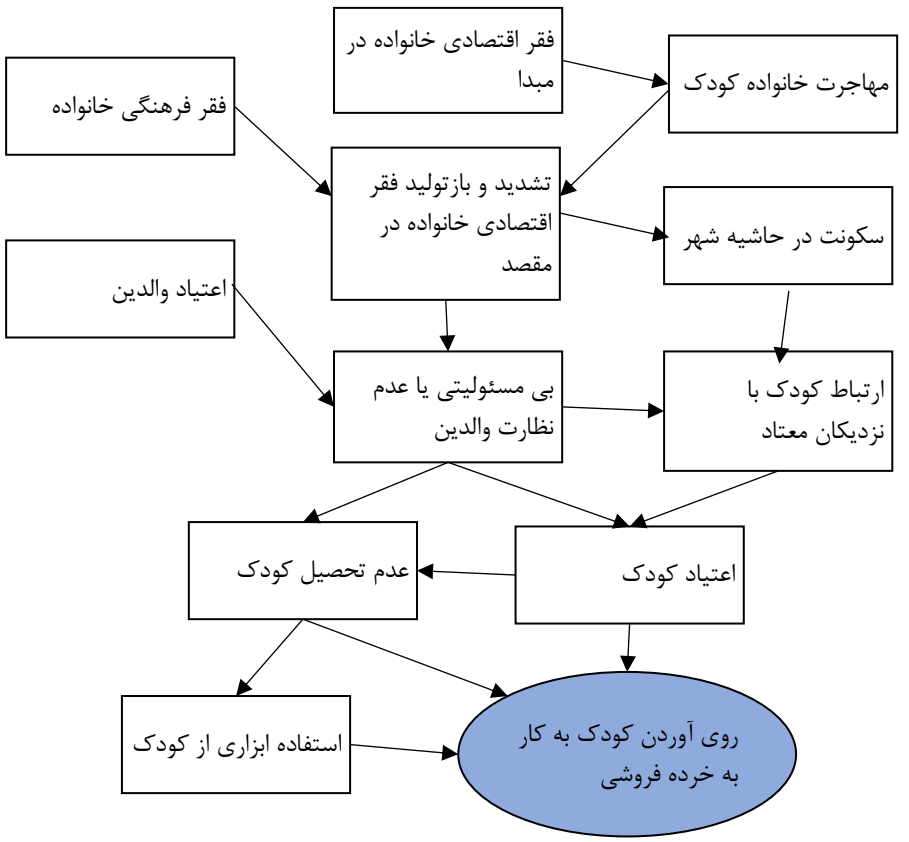

نمودار ۲: الگوی خانواده مهاجر فقیر

1. Social disorganization theory
2. Differential association
3. Family System Theory
4. Srivastava

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

الگوی دوم : خانواده دارای فرهنگ کار

در برخی خانواده‌ها تفکر غالب، تفکر اقتصـــادی و اولویت اول تامین معاش بوده و این فرهنگ باعث می‌شود که تحصیل و یا تربیت کودکان در اولویت‌های بعدی باشد. زمانی که کودکان در خانواده‌هایی رشد و تربیت می‌شوند که برای ایشان کار کردن فارغ از نوع آن ارزش محســـوب می‌شـــود و این تفکر خود باعث ایجاد خرده فرهنگ‌های کار برای کودکـان می‌گردد. این موضـــوع بـاعـث می‌شـــود کـه کودکـان در نوجوانی بـه انجـام فعالیت‌هایی بپردازند که در محیط‌های کار ناســـالم انجام می‌شـــود و معاشـــرت در این محیط‌ها با همسالان خود که در این شرایط تربیت شده‌اند و تمایل به کسب درآمد باعث دســت زدن ایشـان به فعالیت‌هایی مانند فروش مواد مخدر می‌شـود. در واقع تغییر نگرش و تمایل کودک به ارزش‌های اقتصـادی و کسـب درآمد بیشـتر از هر طریق در کنار تمایل به حس خودبزرگ‌بینی و کسـب مزایای اجتماعی و اسـتقلال مالی بیشـتر در کنار فعالیت‌های اقتصـــادی کاذب مانند خرده‌فروشـــی مواد مخدر باعث تمایل بیشـــتر ایشـــان به این گونه فعالیت‌ها می‌گردد. این برداشـــت از لحاظ پشـــتوانه نظری با برخی از نظریات مانند نظریه الگوپذیری رفتاری مبنی بر الگوپذیری به دلیل مورد توجه قرار گرفتن توســـط نزدیکان (هکت[1]، ۲۰۰۰) و نظریه مبادله که بر انتقال و مبادله ارزش‌های مورد احترام یک خانواده به فرزندان تاکید دارد، پشتیبانی می‌گردد.

1. Hecht

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

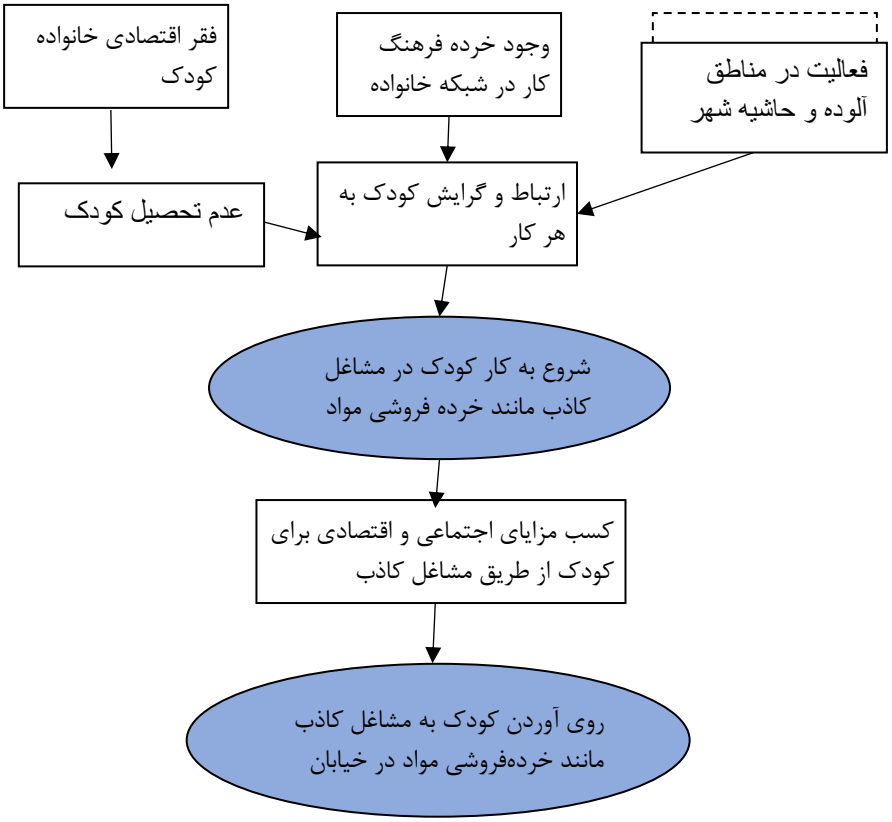

نمودار۳: الگوی خانواده دارای فرهنگ کار

الگوی سوم: والدین بی‌مسئولیت

کم‌سوادی و یا بی‌سوادی والدین و عدم توجه کافی به تربیت، زندگی در محیط‌های آلوده به انواع آسیب‌ها و جرائم باعث ایجاد چالش‌های همزمان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در خانواده شده و به نوعی بنیان خانواده را متزلل خواهد نمود. همه این عوامل باعث ایجاد تنش و نابسامانی خانواده شده و به نوعی موجب عدم توجه والدین به نیازهای عاطفی و تربیتی و اقتصادی کودکان می‌گردد. این عدم نظارت و عدم‌حمایت در واقع به نوعی ناشی از بی‌مسئولیتی و یا کم‌مسئولیتی والدین در توجه به نیازهای مادی و عاطفی کودکان می‌گردد. در نهایت این موضوع مشوق انجام فعالیت‌های اقتصادی کودکان برای کسب درآمد و استقلال مالی ایشان از روش‌های نامشروعی مانند خرده‌فروشی مواد مخدر از والدین از یک سو و گرایش به مواد مخدر برای پرکردن خلاءهای عاطفی از سوی دیگر

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

می‌گردد. این برداشت از لحاظ پشتوانه نظری منطبق است با نظریاتی مانند نظریه ردز و استندینگ ۱مبنی بر تاثیر کمبود تحصیل یا فقدان مهارت زندگی موجب فقراقتصادی و در نتیجه بی‌نظارتی والدین بر فرزندان خواهد شد.

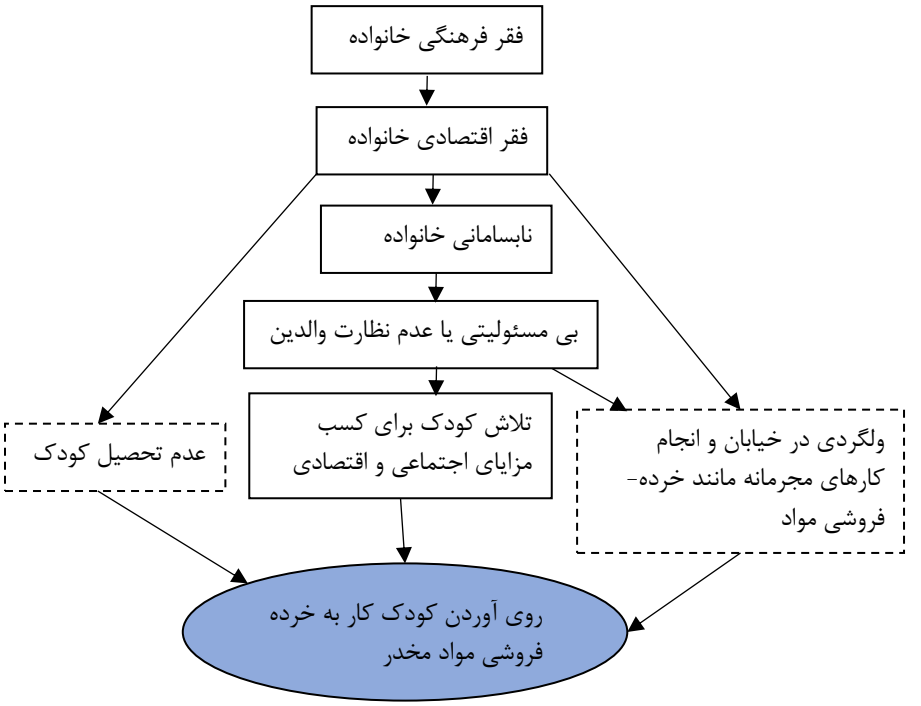

نمودار٤: الگوی والدین بی‌مسئولیت

الگوی چهارم: الگوی خانواده متکدی

تکدی به عنوان یک شغل کاذب که دارای آسیب‌های اجتماعی فراوان بوده، تعریف شده است. زمانی که کودک در یک خانواده پرجمعیت که قادر به تامین هزینه‌های جاری اقتصادی خود نیست و والدین از طریق تکدی‌گری در خیابان، امرار معاش می‌کنند تربیت می‌شود به نوعی پذیرای فرهنگ تکدی‌گری شده و از آنجایی که تکدی‌گری از طریق کودکان معصوم، حربه‌ای برای غلیان احساسات مردم برای اعطای کمک‌های بیشتر است؛ لذا این استفاده ابزاری خود باعث افزایش نرخ کودکان شاغل در تکدی‌گری می‌شود. گاه

1. Redjz & standing

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

این استفاده ابزاری توسط والدین و گاهی از طریق افراد دیگر که از این کودکان به عنوان افرادی اجاره شـده که در قبال این اجاره هزینه‌ای ناچیز به والدین پرداخت و صـرفا هزینه خورد و خوراک آنها تامین و در عوض از منافع حاصل از تکدی‌گری و اشتغال به مشاغل کاذب دیگر مانند خرده فروشـی مواد مخدر بهره‌مند می‌گردند، اسـتفاده می‌شـود. اعتیاد و نابسـامانی خانوادگی نیز از عوامل مشـدده این فرایند آسـیب‌زاست. این برداشت با نظریاتی مانند بی‌سازمانی اجتماعی و نظریه مبادله منطبق بوده و پشتیبانی می‌گردد.

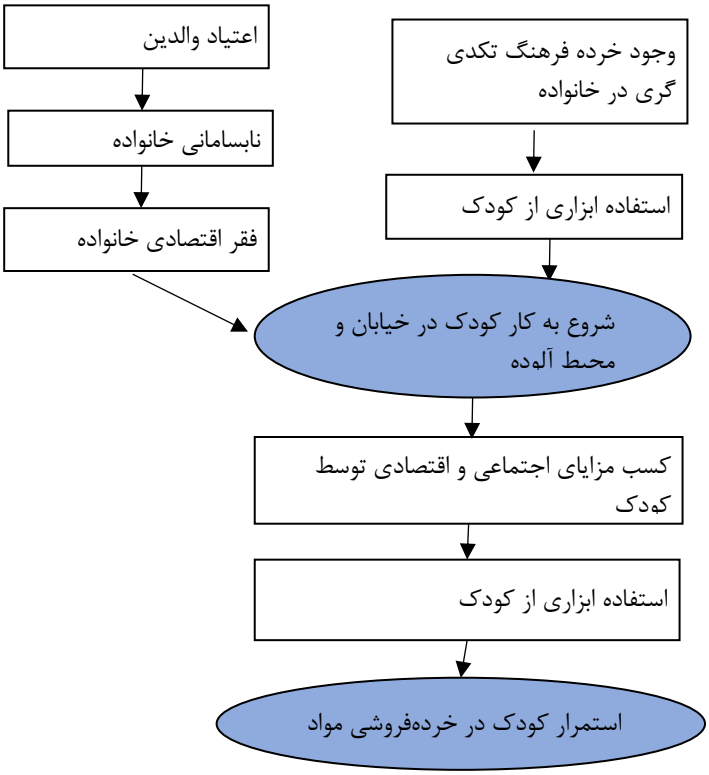

نمودار ۵: الگوی خانواده متکدی

بحث و نتیجه‌گیری

آسـیب‌های اجتماعی در هر جامعه‌ای تهدیدکننده نظام اجتماعی تلقی می‌شـوند. بنیان هر جامعه‌ای با همنوایی اعضـای آن با ارزش‌ها و هنجارهای آن جامعه مرتبط اسـت. اگر اعضای جامعه از هنجارهای اجتماعی تخطی نمایند جامعه نمی‌تواند به آسانی کارکردهای خود را انجام دهد، بنابراین دچار بی‌سـازمانی و بی‌نظمی می‌شـود. بسـترها و زمینه‌های

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

مختلفی در بروز و تشـدید معضـلات و پدیده‌هایی که به نوعی آسـیب اجتماعی محسـوب می‌شوند، بنا بر جامعه مورد مطالعه، موثرند که برای پاسخ‌دهی مناسب، نیازمند شناسایی و احصا هستند. بر این مبنا معضل سوءاستفاده از کودکان خیابانی که به خاطر گذران زندگی مجبور به اشـتغال به کارهایی هسـتند که متناسـب با وضـعیت آنها نبوده و گاهی عنوان مجرمانه نیز دارند، به نوعی آسیبی است که نیازمند بررسی و رفع می‌باشد. این کودکان در واقع به نوعی قربانی وضـعیت موجود شـده‌اند و در واقع به جای بزهکار، به نوعی بزه‌دیده شـرایط هسـتند و به صـورت بالقوه ممکن اسـت نسـبت به سـایرین در معرض آسـیب بیشـتر باشـند که از این جهت دارای اهمیت اسـت. در سـال‌های اخیر روند افزایش بی‌خانمانی و سـکونت خانواده‌ها در حاشـیه شـهرها و یا در خیابان‌ها باعث ایجاد و گسـترش پدیده کودکانی شـده اسـت که در خیابان‌ها زندگی و مجبور هسـتند برای امرار معاش اقدام به فعالیت‌های کاذب و گاها مجرمانه مانند خرید و فروش و یا انتقال مواد مخدر نمایند. بحث اسـتفاده ابزاری از کودکان‌کارِ خیابانی در ارتکاب جرائمی مانند خرده‌فروشـی مواد مخدر از آن جهت که مباشران فاقد مسئولیت‌کیفری هستند، حربه‌ای برای فرار از تحمل مسئولیت مرتکبان و ذینفعان اصلی است. از جهت دیگر ورود کودکان به این محیط خود بسترساز بسیاری از آسیب‌های شـدیدتر در آینده برای ایشـان و برای جامعه خواهد بود. باید توجه نمود که احصـای عوامل موثر بر گرایش کودکان و تعدیل و اصـلاح این علل از طریق برطرف نمودن زمینه‌ها و بسـترهای گرایش این افراد به مشـاغل کاذب و تمهید مقدمات لازم برای کاهش آسـیب‌های اجتماعی، از این جهت دارای اهمیت اسـت که اولا امکان اصلاح این افراد در سنین پایین بسیار بیشتر از سنین بالا وجود دارد و ثانیا این اصلاح خود در بلندمدت باعث کاهش و کنترل بسیاری از آسیب‌ها و جرائم کلان در آینده خواهد بود و در واقع این یک سـرمایه‌گذاری سـودمند در بلندمدت برای کل جامعه تلقی خواهد گردید. براین مبنا هدف این پژوهش شـناسـایی و احصـای عوامل موثر بر این پدیده در استان‌های غربی ایلام و کرمانشاه بود. شناخت این موضوع به عنوان یک معضل اجتماعی و نه یک پدیده انتظامی و امنیتی در تغییر رویکرد پاسخ‌دهی مناسب با ماهیت پدیده بسیار مهم و ضروری است. در این راستا باید اقدامات مرتبط با توانمندسازی در ابعاد اجتماعی،

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

اقتصادی و روان‌شناختی در اولویت کار قرار گرفته و بسترسازی در این خصوص انجام شود (شیخ الاسلامی و نوروزی فیروز، ۱۴۰۲). بر مبنای نتایج حاصل شده می‌توان چهار عامل اصلی روان‌شناختی، خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی را به عنوان عوامل موثر گرایش کودکان کارِ خیابانی به فروش مواد مخدر برشمرد که از حیث کلی، نتایج این تحقیق با پژوهش‌های اسدپور و اعظم آزاده (۱۳۹۹) در اینکه مشکلات اجتماعی از جمله سطح تحصیلات و اعتیاد به مواد مخدر والدین بر میزان کار کودکان و خیابانی شدن آنها موثر بوده است، منطبق است. هر چند که عوامل اجتماعی دیگری مانند محیط اجتماعی و محل زندگی نامناسب، توزیع ناعادلانه امکانات در محیط، طرد اجتماعی، همسالان و ... را می‌توان به مجموعه این عوامل اضافه نمود. پرجمعیت بودن خانواده، مهاجرت از محل زندگی برای ارتقای سطح زندگی، سپردن کودکان به اقوام ساکن در شهرها و ترک تحصیل از علل اجتماعی دیگری است که برای این آسیب اجتماعی می‌توان برشمرد و از این جهت نیز این یافته‌ها با تحقیق هاشمی (۱۳۹۹) همسو است. در اینکه مهاجرت‌های اجباری به دلیل بهبود وضعیت اقتصادی انجام می‌گیرد و در واقع منشا اقتصادی دارند و همین عامل در ایجاد و گسترش این پدیده موثر است با تحقیق قاسم زاده (۱۳۹۹) همسو است. ضمنا نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش تیندا (۲۰۲۱) در این خصوص که محیط اجتماعی و فعالیت افراد را در گرایش به این آسیب اجتماعی موثر دانسته و با نتایج پژوهش انیو (۲۰۲۰) در این زمینه که ساختار خانواده، بیکاری، محل سکونت و زیست فرهنگی را موثر بر این موضوع دانسته همراستاست. در تبیین و تکمیل این یافته‌ها و به عنوان وجه ممیزه تحقیق با تحقیقات قبل می‌توان گفت که گرایش کودکان به کار در خیابان و سپس انجام جرائمی مانند خرده فروشی مواد مخدر نه موضوعی تک بعدی مانند آنچه در تحقیقات انجام شده مورد اشاره، بلکه دارای ابعاد متنوع، مختلف و پیچیده‌ای است که ناشی از تاثیرپذیری از علل مختلفی می‌باشدکه نیازمند بررسی و تحقیق است. عوامل خانوادگی مانند طلاق والدین، اعتیاد پدر یا مادر، خشونت خانوادگی نسبت به یکدیگر و شیوه‌های غلط تربیتی، چندهمسری و طرد از خانواده و ...؛ عوامل و زمینه‌های فردی مانند مشکلات جسمی، روانی و تربیتی و ... در کنار علل فرهنگی و اجتماعی و

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

بسیاری دیگر از عوامل ناپیدای دیگر دقت و تامل نظر را در پاسخ‌دهی مناسب و دقیق به این معضل اجتماعی طلب می‌کند. واکنش‌ها و پاسخ‌های سیاست‌گذاران اجتماعی به پدیده‌های نابهنجار اجتماعی بایستی متناسب، دقیق، بهنگام و ناظر به رفع علل اصلی این معظلات اجتماعی باشد. براین‌اساس و مبتنی بر یافته‌های مستخرج از بررسی موضوع، چهار فرایند کلی گرایش کودکان کار خیابانی به خرده فروش مواد مخدر که شامل خانواده فقیرِمهاجر، خانواده دارای فرهنگ کار، خانواده دارای والدین بی‌مسئولیت و خانواده متکدی ظهور می‌یابد، انتزاع و ترسیم شده است. این چهار فرایندها متاثر از علل مستخرجه و در ترکیب با یکدیگر در برساخت پدیده خرده‌فروشی کودکان کارِخیابانی موثر است. از آنجایی که این موضوع پدیده‌ای اجتماعی و چندبعدی است گرایش کودکان کار خیابانی به خرده فروشی مواد مخدر، ترکیبی از این فرایندها می‌تواند باشد یا فقط شامل یکی از این فرایندها شود؛ برای مثال، در کودکی که به دلیل فقر اقتصادی با خانواده‌اش به حواشی شهرهایی مانند ایلام یا کرمانشاه مهاجرت کرده است و والدینش معتادند، ترکیبی از دو یا سه فرایند بر گرایش کودکان کار خیابانی به خرده‌فروشی مواد مخدر تأثیرگذار است. از آنجایی که علل گرایش کودکان کار به خرده‌فروشی موادمخدر در قالبِ عوامل مستقیم و یا زمینه‌ای (اجتماعی، اقتصادی، خانوادگی و روان‌شناختی) شناسایی شده‌اند؛ لذا اقدامات مداخله‌ای نیز بایستی در حذف و کنترل این زمینه‌ها دارای جنبه پیشگیرانه در مرحله اول و درمان و کنترل در مرحله بعد باشد. در حوزه پیشگیری نیز تاکید بر پیشگیری اجتماع‌محور و رشدمدار که به صورت اصولی، بر حل مسئله متمرکز است و بسترمندی مهارت‌های زندگی و اجتماعی در کنار بهبود سرمایه اجتماعی و تقویت مهارت‌های زندگی به عنوان استراتژی‌های مورد توجه، تاکید می‌شود (قاسم‌زاده، ۱۴۰۲).

با توجه به چندبعدی بودن این معضل پاسخگذاری مناسب نیز نیازمند مداخله تمام نهادهای مسئول در این خصوص برای رفع علل و عوامل موثر در ایجاد آن می‌باشد که با توجه به مخاطبان این موضوع که کودکان کار خیابانی هستند، نیازمند ظرافت و دقت فراوان می‌باشد. این مهم نیازمند تعامل و هماهنگی همه جانبه نهادهای موثر (غیررسمی و حاکمیتی) در حل این معضل اجتماعی است. به این منظور اقدامات ذیل پیشنهاد می‌گردد

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

که تمام نهادهای مسئول از ایجاد علل اصلی این پدیده، یعنی از بین بردن فقر و زمینه‌های مهاجرت از طریق توسعه متوازن مناطق حاشیه‌ای و تعمیم خدمات تامین اجتماعی (ایجاد اشتغال و حمایت مالی و اجتماعی) و اجرای برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی در مناطق حاشیه‌ای اقدام نمایند که در این خصوص ارائه خدمات مورد نیاز آموزشی، بهداشتی، مشاوره‌ای و ... نیاز است. در خصوص اقدامات اجرایی و اصلاحی و رفع عوامل فردی، شناسایی خانواده‌ها و کودکان در معرض آسیب و یا آسیب‌دیده از این معضل و با حفظ محرمانگی در پایگاه اطلاعات بهزیستی تحت نظارت و حمایت در اولویت قرارگیرند. در مرحله بعد معاینات و بررسی‌های بالینی لازم به منظور تشخیص و درمان مشکلات روان‌شناختی کودکان مبتلابه به این آسیب و اعضای خانواده ایشان و همچنین انجام مشاوره‌ای کوتاه‌مدت و درازمدت با ایشان و ارائه خدمات روان‌شناختی سریع با موضوعات آموزش سبک زندگی، مهارت‌های فردی و جمعی، مشاوره فردی و گروهی، خانواده درمانی، درمان حمایتی، مداخله در بحران، آموزش ابراز وجود، نظارت بر خود، خودکنترلی و .... صورت پذیرد. در خصوص اقدامات اجتماعی نیز مهارت‌های فرزندپروری و کمک به بهسازی روابط پیوندهای درون خانوادگی و سازگاری زناشویی والدین این کودکان از طریق ارائه آموزش‌های لازم همگانی توسط نهادهای خانواده، مدرسه، مساجد، رسانه‌ها و نهادهای دیگر فرهنگی تقویت گردد. انجام فرایند بازگشت مجدد کودکان طرد شده از طریق ارائه خدمات روان‌شناختی، مشاوره‌ای و مددکارانه به فرزندان خانه‌گریز جهت بازگشت مجدد به زندگی خانوادگی و تمهید خانواده‌ها برای پذیرش مجدد فرزندان و کودکان خیابانی با دقت انجام شود و به صورت مستمر پیگیری گردد. به عنوان پیشنهاد پژوهشی، به منظور تعمیم نتایج پژوهش لازم است موضوع پژوهش در سطح وسیع‌تری انجام و پس از نیل به نتایج منطقی انجام تعامل و هماهنگی پژوهشی تمامی نهادهای دخیل در موضوع به منظور تجمیع نتایج پژوهش‌ها و احصای تمامی ابعاد موضوع و در نهایت عملیاتی نمودن نتایج حاصل از تحقیقات انجام گرفته و نهادسازی و تعریف مسئولیت هر نهاد متولی در این خصوص در تحقیقات بعدی پیشنهاد می‌گردد.

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

منابع

اسدپور، عهدیه و اعظم آزاده، منصوره (۱۳۹۹). فراتحلیل مطالعات عوامل اثرگذار بر پیدایش کودکان کار و خیابان. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۷(۱۶)، ۱۸۷-۲۱۵.

اسدی، محمدرضا و پرزرو، پرویز (۱۳۹۹). بررسی علل گرایش به مصرف مواد مخدر (اعتیاد) در شهر اردبیل. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۱۴(۵۶)، ۱۶۹-۱۹۸.

آلیسون، جیمز؛ جنکس، کریس و پروت، آلن (۱۳۹۷). *جامعه شناسی دوران کودکی (نظریه پردازی درباره دوران کودکی)*. ترجمه علیرضا ابراهیم آبادی و علیرضا کرمانی. تهران: ثالث. (تاریخ انتشار به زبان اصلی، ۱۹۹۸).

باقری، خسرو (۱۳۹۹). کودکان کار و نظم نوین جهانی. *ماهنامه ادبی ـ اجتماعی چیستا*، ۱۹(۲۲۹)، ۳۵-۲۵.

خواستار، حمزه (۱۳۸۸). ارائه روشی برای محاسبه پایایی مرحله کدگذاری در مصاحبه‌های پژوهشی. *فصلنامه روش‌شناسی علوم انسانی*، ۱۵(۵۸)، ۱۶۱-۱۷۴.

شیخ الاسلامی، علی و نوروزی فیروز، الهه (۱۴۰۲). تأثیر توانمندسازی روانی-اجتماعی بر تحمل آشفتگی دانش‌آموزان با آمادگی به اعتیاد. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۱۷(۶۷)، ۷-۲۴.

عظیم زاده اردبیلی، فائزه (۱۳۸۹). پدیده کودکان خیابانی و راهکارهای مقابله با آن. *فصلنامه فقه و حقوق خانواده*، ۷(۳۱)، ۱۰۱-۱۱۸.

علیپور، محمدصادق؛ ملک پور، کیانا؛ محمدی، معصومه؛ اصغری، صمد؛ گودرزی، ثریا و نادمیان، نغمه (۱۴۰۰). *بررسی وضعیت کار کودک در ایران*. گروه پژوهشی آمار اقتصادی، تهران: پژوهشکده آمار مرکز آمار ایران.

قاسم زاده، فاطمه (۱۳۹۹). کودکان خیابانی زخمی بر پیکر شهرها. *ماهنامه جامعه سالم*، ۴(۳۹)، ۱۴-۲۴.

قاسم‌زاده، داود (۱۴۰۲). مطالعه کیفی علل و زمینه‌های اختلال مصرف مواد در بین دانش‌آموزان شهر تبریز. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۱۷(۶۷)، ۱۰۱-۱۲۶.

ملتفت، حسین؛ شهریاری، مرضیه و حزباوی، عزیز (۱۳۹۹). تحلیل وضعیت و پیامد عادت‌واره‌های کودکان از کار در خیابان با رهیافت نظریه داده بنیاد. *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، ۷(۲۵)، ۷۰-۳۱.

نادری، نادر؛ کرمیان، فرانک و خسروی، احسان (۱۴۰۰). تدوین الگویی در جهت ساماندهی زنان وابسته به مواد بی‌خانمان و خیابانی شهر کرمانشاه: یک رویکرد کیفی با نظریه داده بنیاد. فصلنامه *اعتیاد پژوهی*، ۱۵(۵۹)، ۸۵-۱۱۰.

سال هفدهم، شماره ۶۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]

هاشمی، ژینوس (۱۳۹۹). *کار کودکان درایران*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده‌ی علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

References

Adonteng- Kissi, O. (2019). Parental perception of child laboour and human rights: A comparative study of rural and urban Ghana. *Child abuse & neglrctm*, 15(84), 33-44.

Budescu, M., Sisselman-Borgia, A., & Torino, G. C. (2022). Discrimination, self-harming behaviors and emotional quality of life among youth experiencing homelessness. *Journal of Social Distress and Homelessness*, 31(1), 55-64.

Carver, H., Ring, N., Miler, J., & Parkes, T. (2020). What constitutes effective problematic substance use treatment from the perspective of people who are homeless? A systematic review and meta-ethnography. *Harm Reduction Journal*, 17(1), 10-23.

Duke, A., & Searby, A. (2019). Mental Ill Health in Homeless Women: *A Review. Issues in Mental Health Nursing*, 40(7), 605-612.

Ennew, J. (2020). Family Structure, Unemployment and Child Labour in Jamaica. *Developmemt and Change*, 4(13), 555-563.

Hameeda, B., & Saadia, D. (2019). Emotion Regulation, Family Functioning and Quality of Life in Drug Addicts. *Journal of Research in Social Sciences*, 7(1), 69 -88.

Hecht, T. (2000). *In search of Brazil's street children. Brazil*, In Abandoned Children. In C. Panter-Brick and M. Smith (Eds), Cambridge, UK: Cambridge University Press.

International Labour Organization. (2020). Childrent at Work: How Many and Where? World of Work: *The Magazine of The International Labour* Review, 4(15),14-24.

Soni, R., Upadhyay, R., Meena, P., & Jain, M. (2017). Psychiatric morbidity, quality of life and marital satisfaction among spouse of men with opioid dependence syndrome: a study from North India. *International Journal of Advances in Medicine*, 4(2), 556 -561.

Srivastava, J. (2003). *Child Labor in South Asia: Are Trade Sanctions the Answer?* cuts centre for international trade, economics & environment. *Retrieved from www. cute. org*.

Syan, S. K., Minhas, M., Oshri, A., Costello, J., Sousa, S., Samokhvalov., & MacKillop, J. (2020). Predictors of premature treatment termination in a large residential addiction medicine program. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 117, 108-127.

Tienda, M. (2021). Economic Activity of Children in Peru: Labour Force Beharior in Rural and Urban Contyts. *Rural Sociology*, 2(44), 15-30.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.61186/etiadpajohi.17.69.87]